

ЗАСОБИ ВИРАЗНОСТІ В ОРИГІНАЛІ ТА ПЕРЕКЛАДІ ТВОРУ СЛОВЕСНОГО МИСТЕЦТВА

Білоус О. М.

Державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка м. Кропивницький

Перекладачі зіштовхуються щоденно з необхідністю передати різні виражальні засоби, вжиті у вихідному тексті, частіше, ніж може здатися на перший погляд. Практично кожний текст містить ті чи інші тропи, фігури мови чи інші засоби додання виразності висловленню, що становлять особливу функцію мовних одиниць – стилістичну.

Ключові слова: метафора, експресивна лексика, переклад, стилістична функція.

Every day translators face the necessity to render different expressive means, used in the original text, more often than it may seem. Practically every text includes different tropes, figures or other expressive means that make a peculiar function of the language units – a stylistical one.

Key words: metaphor, expressive language units, translation, stylistical function.

У багатьох працях з перекладознавства феномен метафори традиційно розглядається з погляду лінгвістики, тобто як окремих лінгвістичний феномен, що є досить складною проблемою для перекладу здебільшого в літературних і біблійних текстах [2, с. 229–234; 11, с. 281].

Посилений інтерес до метафори був спричинений свого часу статтею американського вченого-перекладознавця М. Дагута [10] *Can “metaphor” be translated?* – Чи можна перекласти “метафору”? Для М. Дагута метафора – це *“an individual flash of imaginative insight”* – “індивідуальний спалах образного розуміння”, і головний її аспект – “шокуюча” дія на читача. Метафора – це культурно специфічний продукт найвищого ступеня креативного порушення семантичних правил мовної системи. При перекладі текст (ТП) повинен зберегти “шокуючу” дію, якою була наділена метафора в тексті оригіналу (ТО), але якщо при цьому будуть порушені лінгвістичні та культурологічні фактори, тобто в тексті перекладу не будуть відтворені пов'язані з текстом оригіналу культурний досвід та семантичні асоціації, тоді, на думку М. Дагута, метафору не можливо перекласти [10, с. 21–33].

Дискусія щодо можливості перекладу метафори не втратила **актуальності** і сьогодні. Перекладачі зіштовхуються щоденно з необхідністю передати різні виражальні засоби, вжиті у вихідному тексті, частіше, ніж може здатися на перший погляд. Практично кожний текст містить ті чи інші тропи, фігури мови чи інші засоби додання виразності висловленню, що становлять особливу функцію мовних одиниць – стилістичну. Найбільш характерною одиницею, що виконує цю функцію, є метафора [9, с. 38]. З тих часів, як Арістотель дав перше визначення метафори, науковий інтерес до цієї проблеми не спадає [1; 2; 4; 8; 9; 12; 13; 14], адже цей мовний елемент, що несе образне навантаження, володіє специфічними рисами функціонування при досить малій амплітуді відхилення від “нормальних” мовних одиниць. Це закономірно віддзеркалюється як на характері їх сприйняття, так і на виборі засобів, які застосовує перекладач для міжтекстових трансформацій різного рівня. Дослідження цього аспекту перекладу, особливо в галузі літератури, де образність мови виявляється найбільш глибоко і яскраво, позитивно діє на розширення перекладацького інструментарію [4, с. 67–68]. Таким чином, **об’єктом** нашого дослідження є метафора як засіб вираження експресивності в текстах оригіналу та перекладу, а **предметом** – її функціонування в системах сучасних української та німецької мов та специфіка її перекладу. **Матеріалом** дослідження стали тексти оригіналу українською та перекладу німецькою мовою оповідання М.М. Коцюбинського “Сон”. **Завданнями** є:

– дослідити особливості перекладу метафоричних одиниць як засобу вираження експресивності у художньому творі;

– визначити способи перекладу метафори та розглянути особливості їх використання при перекладі німецькою мовою.

У численних перекладознавчих публікаціях збереження метафори мови оригіналу розглядалося, з одного боку, як ідеал, з другого – як проблема. Наприклад, на думку німецького вченого В. Коллера, переклад метафори суперечить еквівалентності, тобто в конкретних перекладах численні метафори залишаються не відтвореними. Таке твердження він доводить статистичними дослідженнями, за результатами яких 2/3 метафор тексту оригіналу перекладаються метафорами, але при цьому один вид метафори замінюється в перекладі іншим, так, у середньому, лише половина метафор перекладаються як стилістично дієві, тобто зі збереженням експресивності впливу, для передачі якого в метафорі тексту перекладу важливо зберегти психологічне напруження, а саме – осягнення роздвоєності її планів і прозорості образів, які викликає той чи інший емоційний вияв [14, с. 106].

Щодо нашого вибору тексту для аналізу, то він зумовлений тим, що експресивна та емоційно-оцінна функції метафори найкраще виявляються в текстах художньої літератури, а згідно з теорією П. Ньюмарка, за межами літературного тексту така метафора взагалі не існує, і якщо під час перекладу художнього тексту ця функція втрачена, то і текст втрачає свою належність до літературного твору чи художнього стилю, в чому з ними важко не погодитися. Крім того, в мові оповідання М. Коцюбинського “Сон” метафори займають помітне місце. Із 8108 слів 744 (9,2 %) ужиті метафоризовано. У тексті перекладу налічується 10257 слів (така розбіжність зумовлена насамперед використанням у німецькій мові артиклів) і приблизно 706 (7 %) слів ужито з переносним значенням.

Ми проаналізували текст оригіналу і текст перекладу, використавши методи статистичних досліджень та накладення структур, аби визначити формальну відповідність та мати загальне уявлення щодо адекватності перекладу. Результати подано в таблиці статистичних підрахунків:

Назва виду метафори	Текст оригіналу (укр.)	Текст перекладу (нім.)
Персоніфікація	34 %	34 %
Субстантивна метафора	22 %	23 %
Дієслівна метафора	20 %	19 %
Ад’єктивна метафора	14 %	16 %
Стерта метафора	7 %	6 %
Синестезія	3 %	2 %

Наведені результати вказують на деякі розбіжності, які ми вважаємо незначними, оскільки навіть добре володіючи формальними перекладацькими прийомами, прекрасно орієнтуючись у соціокультурних реаліях мови оригіналу, ми все одно неспроможні передати образний світ твору без втрат, адже, як справедливо наголосив Ю. М. Лотман, “...поза структурою художня ідея немислима. Дуалізм форми і змісту має бути замінений поняттям ідеї, що реалізує себе в адекватній структурі і не існує поза цією структурою. Замінена структура донесе до читача й іншу ідею” [6, с. 64]. Одразу зазначимо, що дзеркальне перенесення авторської структури в мову перекладу звичайно неможливе. Причина полягає в етновних, національно-культурних, діяхронних та інших аспектах перекладацької діяльності, і це положення загальноновизнане. Однак співучасть в ідейному задумі автора твору і добір максимально адекватних засобів для його втілення не можна не визнати основною метою художнього перекладу. Тому, на нашу думку, перекладачеві вдалося досягти адекватності з найменшими втратами, незважаючи

на те, що 37 % метафор були або замінені іншими видами метафор, іншими тропами, а іноді і взагалі випущені, або була змінена граматична структура речення тексту оригіналу, та головну проблему, на нашу думку, все ж становить втрата експресивності метафорою. Розглянемо окремі приклади перекладу.

Насамперед нашу увагу привернули метафори-персоніфікації, яких, як зазначено в таблиці, у тексті оригіналу найбільше. Ми встановили, що кілька таких метафор посідають у тексті центральне місце і поєднуються з іншими зі схожою образністю.

Найпоширеніший спосіб перекладу метафор-персоніфікацій у творі “Сон” – це повний переклад (приблизно 73 %): “Вона простягла руку на море, а **полин зантував** на її чорній одежі срібні малюнки”¹. (с. 85); “*Sie wies mit ausgestreckter Hand auf das Meer, und der Wermut bestickte ihr schwarzes Kleid mit Silbermuster*” (S. 231).

Але в деяких випадках перекладачеві не вдалося зберегти форму, хоча експресивність при цьому не була втрачена, наприклад: “*Між деревами в наметах рудого листу, щось пахло непевно, осіннє небо нудьгувало* понад бульваром, і все те сіре, слизьке, убоге – **ворони** вкрили сіткою крил, **засіяли** грубим, скрипучим **криком**” (с. 79); “*Die gelben Blätterhaufen zwischen den Bäumen strömten einen sonderbaren Geruch von unbestimmter Natur aus, der Spätherbsthimmel hing wie Langweile über dem Boulevard, und all das Graue, Schlüpfrige, Jämmerliche hüllten die Raben in das Netz ihrer schwarzen Flügel und erfüllten die Luft mit ihrem heiseren Gekräch*” (S. 224).

У наведеному прикладі метафору-персоніфікацію “осіннє небо нудьгувало” (тобто осіннє небо сіре, а сірий колір асоціюється з нудьгою) було замінено на порівняння, а для компенсації експресивності додано прикметник “schwarz”, який асоціюється з сумом і печаллю. У цьому разі, за теорією П. Ньюмарка, маємо справу із застосуванням паралельного називання метафоричних основ через лексичні та структурні розбіжності мови оригіналу та мови мети, тоді як потрібно зберегти вихідний образ, що чудово вдалося перекладачеві.

Ще один приклад лексичних розбіжностей двох мов та перекладацького рішення цієї проблеми спостерігаємо в цьому самому реченні: “ворони засіяли криком” – цю метафору можна означити як індивідуально-авторську персоніфікацію, що спричинить у дослівному перекладі неясність, тому в таких випадках, як наголошує один із теоретиків українського художнього перекладу [5, с. 15–16], перекладач має адаптувати текст і полегшити його сприйняття, що ми й спостерігаємо: слово “засіяти” можна перекласти німецькою: “festlegen” або “säen”, але жодне з них не підходить, оскільки як перше, так і друге мають семантичну ознаку “засіяти поле, сіяти насіння” і використовуються в словосполученнях на зразок: *Samen festlegen, den Weizen säen*. Те саме стосується і ще одного подібного прикладу: “*I здається, що коли б він вирвався звідти, воно, може б, лишилось позаду нього, **засунане криком ворон...***” (с. 80); “*Es dünkt ihn, dass diese Frage, vom Rabengekrächz übertönt, hinter ihm bliebe, wenn es ihm gelänge, sich von hier loszureißen*” (S. 225).

Неважко відзначити лексичну розбіжність оригіналу і перекладу “наповнили повітря і заглушили”. Проте ми не можемо не погодитися з тим, що естетичний вплив перекладу має бути достатньо наближеним до ефекту оригінального тексту. Перекладачеві вдалося зберегти форму та ідею. Фонічні структури також передані вдало. Але найголовніше те, що вдалося знайти відповідники лексиці оригіналу, не порушуючи його образної змістовності. Пропоновані в перекладі лексичні заміни, в останньому прикладі також і заміна порядку слів у реченні мають характер динамічних еквівалентів, особливо слід наголосити на тому факті, що перекладач дотримується паралельного авторському напрямку метафоричного переносу.

Іншою стороною такого процесу адаптації можуть стати неминучі перекладацькі неточності при передачі авторських образних структур, а іноді і смислу. Порівняємо: “Тоді він зробив над собою зусилля, старався бути занадто уважним, обдумував слово, перш ніж мав сказати,

й порожнім оком, зверненим в глиб, зраджував скрите, затаєне в собі”. (с. 84); “*Da überwand er sich, zwang sich besonders höflich zu sein, überlegte jedes Wort, bevor er es aussprach und versuchte, mit einem leeren gleichgültigen Blick das zu verstecken, was er in seinem Herzen trug*” (S. 229).

Межі авторського образно-символічного поля досить розмиті, і влучне використання схожих, новоутворених значень не завжди можливе. Авторіві перекладу не вдалося емпіричним шляхом наблизити мікрообраз до рівня оригіналу та повністю зберегти лексичне оформлення. Питання досить суперечливе, але здається, що перекладач “не помітив” напрямку образної асоціації (у контексті оригіналу розповідається не про те, що герой намагався сховати те, що носив у серці, а про те, що, роблячи над собою зусилля, щоб не викрити скарбу своєї душі, він його зраджував). Тому, на нашу думку, краще було б перекласти цей уривок так: *...und durch all das und einen leeren, gleichgültigen Blick verriet er das, was in seinem Herzen verheimlicht wurde.*

Так чи інакше, обидва приклади свідчать на користь того, що значення, яке виникає під час метафоричної взаємодії, розширює своєрідну динаміку лексико-семантичних засобів перекладу та рамки формальних лексичних обмежувачів, вказуючи нам основний напрямок пошуку засобів, здатних замінити деякі елементи образної структури в перекладі.

Як було зазначено, метафоризація служить одним з активно вживаних засобів підсилення виразності й образності мови художнього твору. Суть індивідуальних авторських метафор полягає в тому, що для потреб художнього мовлення письменник змушує те чи те слово поєднуватися з іншими, розширюючи таким чином свою валентну рамку. Незвичність таких зв'язків і є джерелом найрізноманітніших образів. У мові оповідання “Сон”, крім простих, епітетних авторських метафор, знаходимо і розгорнуті. До простих можемо віднести: *безбарвна міська нудота – eintönige, farblose Langweile; скорботні міні волосся – die gramvollen Schatten ihrer Haare; ніррелал еідлі – das stahlblaue Meer; крик порожнє слово – leeres, nicht widerstandsfähiges Wort; резинові п'яти* в реченні: “*Ледве встигла проколювати повз них на резинових п'ятах, а вже Мартині цюки заляв густий рум'янець*” (с. 96). “*Kaum war sie auf ihren Gummiabsätzen an ihnen vorbeigeglitten, da wurde Marthas Gesicht vom flammender Röte übergossen*” (S. 243).

У виборі вдалого еквівалента виявляється майстерність перекладача. Німецький еквівалент “*Gummiabsätze*” не можна віднести до повністю вдалого, хоча наведені вище приклади можна назвати оптимальними аналогами.

У розгорнутих авторських метафорах використовуються асоціативні зв'язки, які мають більше прямих відповідників у німецькій мові. Крім того, відтворюючи їх, ми маємо більшу свободу вибору лексичних і морфолого-синтаксичних трансформацій. Це зумовлює загалом вдалі перекладацькі рішення: *закаменіла трагедія велетнів – die versteinerte Tragödie von Riesen*; а також у реченні: *... „вони блукали по безлюдних вулицях міста, серед диких садів маслин, сірих, з зігнутими колінами, з жилими руками-галузками, як раби, що каменіли на скривавленій маком землі.”* “*...wie sie da durch die menschenleeren Straßen der Stadt schlenderten, zwischen wilden Olivengarten, deren graue Bäume mit geknieten Knien und sehnigen, händeähnlichen Zweigen auf dem vom Mohn blutigen Boden wie versteinerte Sklaven standen*”.

Наступна за чисельністю категорія метафор, які трапляються в тексті, – це **субстантивні метафори**, наприклад: *музика крапель – Tropfenmusik; хвилі ночі – Wellen der Nacht; береги дня – Tagesufer*. Наведені приклади передано досить вдало, хоча в тексті трапляються випадки, коли динамічність образу відтворити не вдалося: “*В казанах ... важко гойдала своє тіло вода...*” (с. 91). “*In den... Krügen schaukelte sich das Wasser gewichtig...*” (S. 237). Як видно, у перекладі відсутнє слово „тіло”, яке саме і надає оригіналові вищевказану динамічність.

Майже аналогічну ситуацію спостерігаємо і ще в одному прикладі, де причиною втрати реченням експресивності став лексичний незбіг структур двох мов, і хоч прямий переклад і неможливий, але перекладач вдало відтворив смисл: “До обіду спізнився, але ввійшов кроком легким і бистрим, з молодю лінією плечей, і був як не присутній” (с. 83) “*Zum Mittagessen verspätete er sich, trat jedoch leichten und raschen Schrittes ein, seine Haltung war jugendlich, und er schien verschlossen und unzugänglich*” (S. 229).

Трапляються випадки, коли субстантивна метафора виникає в тексті перекладу, хоч у тексті оригіналу вона відсутня, наприклад: “Вона мусила повторити своє питання, але він скванно закритися словом “нічого” (с. 84). “*Sie musste ihre Frage wiederholen, aber er versteckte sich rasch hinter einem “Nichts-Besonderes”*... (S. 229)

Перекладач випустив лексему “слово” і поєднав заперечну частку з іменником, чим додав простому “слову” матеріальності, особливої динамічності та посилив його значення і експресивність.

У тексті оригіналу наявний цілий ряд розгорнутих субстантивних метафор, які можуть утворювати ціле речення та створювати труднощі в перекладі. Розглянемо одну з них: “Марта чула в серці лід” (с. 94); “*Martha schien es, dass ihr Herz zu Eis werde*” (S. 241).

Перекладач застосував граматичну заміну простого речення на складнопідрядне (Objektsatz) і чудово відтворив як зміст, так і експресивність.

Наступний приклад є, на нашу думку, досить цікавим, оскільки в ньому наявна як субстантивна, так і ад’єктивна метафори у фразеологізмі: “Я знов був там... в далеких, теплих краях... Жінка зробила круглі й порожні очі, а він мусив їй нагадати про край, що колись промайнув, як казка, в його житті”. (с. 85); “*Ich war wieder dort... in jenem fernen, warmen Land...*” “*Die Frau machte große, runde Augen, und er musste sie an das Land erinnern, das einst märchenhaft in seinem Leben aufgetaucht und dann verschwunden war*” (S. 230).

До метафори “край” було застосовано повний переклад, що не викликає в нас особливого інтересу, а метафори у фразеологізмах заслуговують на увагу тому, що “... породжена художньою творчістю, метафора виживає тільки в тих вкрапленнях і фрагментах, які вона вносить у наше мовлення, – у прислів’ях, порівняннях, побрехеньках, фразеологізмах і т. д.” [1, с. 24].

Метафори у складі фразеологізмів відтворюються тими самими засобами, якими передаються взагалі, у наведеному вище прикладі та в наступному – це лексичні еквіваленти: “*Tu obrosła буденним, наче корою!* – кричав Антін” (с. 103); “*Du bist mit dem Alltäglichen wie ein Stein mit Moos bewachsen,*” *schrrie Antin*” (S. 251).

Зупинимося тепер докладніше на ад’єктивних метафорах, відсоток яких у тексті, хоч і незначний (ТО – 14 %; ТП – 16 %), однак процес перекладу їх досить цікавий і має певні особливості.

Ад’єктивні метафори належать до категорії предикативних, суть яких полягає в присвоєнні об’єкту “чужих” ознак [3, с. 75–76], наприклад, уживання прикметника *холодний* для характеристики людини, а прикметника *гострий* для характеристики зору, слуху, болю тощо. Метафори цього типу, як і явище метафоризації взагалі, ґрунтуються на порівнянні. Наприклад, *гострий зір* – це здатність розрізняти об’єкти в просторі з такою точністю, з якою гострий інструмент розділяє якийсь предмет на частини. Саме за принципом аналогії в семантичній структурі німецького слова *scharf* утворилося декілька метафоричних значень або лексико-семантичних варіантів, які реалізуються в синтаксичній моделі Adjektiv + Substantiv, наприклад: *scharfe Stimme* – *різкий* голос; *scharfer Schmerz* – *гострий* біль; *scharfer Wind* – *різкий* вітер. Словник сучасної української мови з меншою мірою деталізації подає 9 значень прикметника *гострий*, у тому числі 8 метафоричних. Цікаво відзначити, що більшість лексико-семантичних варіантів німецького слова *scharf* мають прямі відповідники в українській мові.

За структурою розрізняють а) **метафори-епітети** (*er hat scharfe Stimme*); б) **метафори предикативи** (*seine Stimme ist scharf*), хоч, як відомо, вони взаємозамінні. Метафори-епітети належать до найчастіше вживаних і надзвичайно продуктивних елементів стилю, які, виконуючи різноманітні художньо-творчі завдання, несуть на собі чіткий відбиток індивідуальності митця. Вони виражаються прикметниками і ад'єктивованими дієприкметниками. У перекладі, беручи за основу теорію способів перекладу П. Ньюмарка, вони передаються: 1) метафорами-епітетами, вираженими прикметниками з різним ступенем відповідності за моделлю: Adj. S – Adj. S, а саме – прямими прикметниковими еквівалентами, прикметниковими еквівалентами того самого синонімічного ряду і прикметниками з іншим лексичним значенням; 2) шляхом морфолого-синтаксичних трансформацій, які при використанні різних частин мови у відповідних синтаксичних конструкціях дозволяють зберегти зміст і метафоричну образність.

Прямі прикметникові еквіваленти дозволяють зберегти в перекладі і зміст, і образність відповідних метафор оригіналу. Наприклад: *маломістечкові* *доми* (с. 79) – *kleinstädtischen Häuser* (S. 224); *матовий* *голос* (с. 79) – *matte Stimme* (S. 224); *золоте* *волосся* (с. 88) – *goldene Haare* (S. 234); *кривава* *рука* (с. 93) – *blutige Hand* (S. 240); *одинокі* *скелі* (с. 93) – *einsame Felsen* (S. 239); *ароматний* *прибіт* (с. 99) – *wohlriechende Brandung* (S. 247).

Подібних вдалих прикладів перекладу багато. Ми використовуємо еквіваленти-прикметники, що належать до одного синонімічного ряду за відсутності прямих відповідників, або якщо відповідні німецькі прикметники несполучні з означуваним словом. Наприклад, в українській мові немає прямих відповідників для всіх відтінків значень німецьких прикметників *kalt* і *kühl* на позначення поняття “холод”. Тому прикметник *холод* може передаватися прикметниками *kalt* і *kühl*, який має значення меншого ступеня холоду, що дозволить уникнути тавтології та зробити переклад більш яскравим, наприклад: “*Марта піднялась, штучно спокійна, холодна*” (с. 94); “*Martha erhob sich kühl, mit gekünstelter Ruhe*” (S. 240); “...на *холодних* тарілках чорніла печеня” (с. 94); “...auf den *kalten* Tellern zeichnete sich schwarz der Braten ab” (S. 240); “...*холодні* вікна” (с. 94) “...die *kalten* Scheiben” (S. 241); “...*холодні, безкінечні простору*” (с. 94); “...*kalte, endlose Ferne*” (S. 241).

Слід зазначити, що ці чотири прикметники М. Коцюбинський вжив на одній сторінці, щоб показати “холод” у взаємовідносинах між чоловіком і дружиною. Перекладач вдало застосував у першому випадку прикметник з меншим ступенем значення, чим підкреслив наростання конфлікту.

Ще один випадок асоціативного неспівпадання та лексичної несполучуваності спостерігаємо у двох наступних прикладах перекладу ад'єктивної метафори “*гостра цікавість*”:
“*Якась гостра цікавість притягала її увагу до тої людини...*” (с. 95); “*Eine unbezwingliche Neugier zog ihre ganze Aufmerksamkeit auf diesen Menschen...*” (S. 242); “...i *гостра цікавість* прикувала погляд її до цього чужого чоловіка” (с. 94); “...und eine unüberwindliche Neugier fesselte ihren Blick an diesen fremden Mann...” (S. 241).

Перекладач, не зупиняючись на лексичних втратах, вдало відтворив зміст і експресивність виразів. Друге речення, яке є більш динамічним, передане при перекладі теж повноцінно.

При перекладі деяких метафоричних прикметникових епітетів використовуються морфо-синтаксичні трансформації типу: Adj. S – S: “*Молоде щось, свіже, не затонтане ще, жадоба нового, якоїсь краси...*” (с. 81); “*Das war etwas Junges, Frisches, Noch-nicht-Zertretenes, nach Neuem, nach irgendwelchen Farben Begieriges, das sich da regte...*” (S. 226).

Прикметники тексту оригіналу передані іменниками, але особливу увагу привертає поєднання в перекладі прийменника, заперечної частки й іменника (*Noch-nicht-Zertretenes*), що дало надзвичайної експресивності та оживило образ.

Ад'єктивні метафори в предикативному вживанні виконують практично ті самі мовно-стилістичні функції, що і метафоричні епітети, але у структурному плані в перекладі вони

мають більше прямих відповідників, ніж епітети, проте ступінь образності буває різним: *“Вона була свіжа і легша сьогодні...”* (с. 96); *“Sie sah heute frisch und beschwingt aus”* (S. 243).

На нашу думку, перекладач досить вдало дібрав еквіваленти: в першому випадку – це повний переклад, у другому – лексична заміна через незбіг значень слів у двох мовах, але образність повністю відтворена, прикметник “легша” перекладено еквівалентом *“beschwingt”* – “окрилена”, щоб не ввести читача в оману, тобто, щоб він не подумав, що жінка схудла чи щось подібне, поряд з тим, що автор оригіналу хотів сказати, що Марта не так як завжди переймалась життєвими дрібницями і вони не обтяжували її.

Наші спостереження показують, що ад’єктивні метафори, утворені на основі активних дієприкметників, відзначаються більшою образністю, ніж метафори на основі прикметника. Порівняйте: *“Похитала чорним пальтом, зацібнуним глухо од голови до ніг”* (с. 79); *“...den schwarzen Mantel fest zugeknöpft”* (S. 224); *“...викликаючи потім некучу тревогу”* (с. 82); *“...riefen nachher eine verzehrende Unruhe”* (с. 227); *“...дививсь оком на все невидючим”* (с. 83); *“...schaute auf alles mit abwesenden Blicken”* (S. 229); *“Антін прокинувся якийсь інакший, весь заслуханий в собі”* (с. 83); *“erschien ganz in sich versunken”* (S. 229); *“...минаючи хаос поламаних скель”* (с. 86); *“...wir beugten uns über das Chaos des zerschmetterten Gesteins”* (S. 232); *“...білі вілли, залиті сонцем”* (с. 86); *“...die weißen, von der Sonne überstrahlten Villen”* (S. 232); *“...ішли межі стін, вишуканих блідими перами nanopomi”* (с. 91); *“sie gingen zwischen mit blassen Farnkrautfeder bestickten Wänden”* (S. 237).

Як показують наведені вище приклади, дієприкметники передаються здебільшого прямими відповідниками у структурному і образно-смысловому відношеннях, і лише деякі за допомогою лексико- та морфо-синтаксичних трансформацій.

Доречно зупинитися також на перекладі стертої метафори. Цей вид метафори, як ми вже зазначали, не створює для перекладача майже ніяких труднощів, оскільки більшість стертих метафор тексту оригіналу мають відповідники у мові перекладу, а перекладачеві потрібно лише знайти їх. Наприклад: *“Місяць ще не зійшов...”* (с. 99); *“Der Mond war noch nicht aufgegangen...”* (S. 246); *“І поволі, поки ріс місяць і блід, росли скелі і блідли...”* (с. 100); *“Während der Mond immer mehr zunahm und bleicher wurde, wuchsen auch die Felsen langsam und erblaften...”* (S. 247). Щодо останнього речення, то цікаво відзначити, що в українській мові дієслово “рости” вживається як у сполученні з іменником “місяць”, так і з іменником “скеля”, на відміну від німецької, де кожен іменник потребує іншого дієслова.

Розглянуті нами приклади свідчать, що метафоричну образність можна успішно відтворювати з різним ступенем наближення до оригіналу не лише за допомогою прямих лексичних еквівалентів, а й шляхом лексичних і морфолого-синтаксичних трансформацій та конкретних підтипів метафоричних переносів, які дають нам можливість правильно збагнути та усвідомити те, що хотів передати автор за допомогою вжитого зображального засобу, а потім правильно і ефективно відтворити мовою перекладу.

Між текстом оригіналу (М. Коцюбинський “Сон”) та текстом перекладу (“Der Traum” І. Грубер) стосовно до метафоричних одиниць існує деяка формальна невідповідність, підтверджена даними статистичного аналізу, яка в більшості випадків зумовлена передачею артиклів та лексичними і асоціативними розбіжностями мов, і лише в деяких випадках передачею емоційного та стилістичного забарвлення або динамічності метафор, що вказує на вдалість перекладу.

У тексті перекладу найчастіше варіюється лексична форма, але це варіювання обмежується твердими рамками авторського образного змісту, тим основним напрямком образної асоціації, вихід за межі якої веде до втрати в перекладі естетичної цінності або до її зниження.

Найменше труднощів у перекладі викликають стерті метафори, оскільки вони завжди мають еквіваленти в мові перекладу, крім тих випадків, коли вони оживають під пером письменника і набирають нових барв.

Індивідуально-авторські метафори зумовлюють поєднання слів, які раніше не могли пов'язуватися в силу своїх валентних особливостей, однак при їх відтворенні перекладач має більшу свободу вибору, що зумовлює вдалі знахідки.

Метафоричну образність та експресивність можна успішно відтворювати не лише за допомогою прямих лексичних еквівалентів, а й шляхом лексичних і морфолого-синтаксичних трансформацій.

Примітки

¹Тут і надалі цитуємо: Коцюбинський М. М. Твори (українською та німецькою мовами) / Пер. І. І. Грубер. – Дніпропетровськ : Січ, 2001. – 295 с.

Література

1. Арутюнова Н. Д. Языковая метафора (синтаксис и лексика) // Лингвистика и поэтика. – М., 1979. – С. 24–32.
2. Баран Я. А. Фразеологія: Знакові величини / Баран Я. А., Зимомря М. І., Білоус О. М., Зимомря І. М. – Вінниця: Нова книга, 2008. – 256 с.
3. Березинський В. П. Епітет-метафора в перекладі з англійської мови // Теорія і практика перекладу. – К. : Вища школа, 1983. – № 10. – С. 74–81.
4. Козлов А. Й. Авторская метафора в поэтическом переводе // Теорія і практика перекладу. – К. : Вища школа, 1993. – № 19. – С. 67–75.
5. Коптілов В. В. Теорія і практика перекладу : Навчальний посібник. – К. : Юніверс, 2002. – 280 с.
6. Лотман Ю. М. Лекции по структуральной поэтике. – Тарту, 1974. – № 160. – С. 64–69.
7. Телия В. Н. Метафора в языке и тексте / В. Н. Телия. – М. : Наука, 1988. – 174 с.
8. Ткаченко А. О. Мистецтво слова // Вступ до літературознавства / Правда Ярославичів. – 1997. – 448 с.
9. Bickerton D. Prolegomena to Linguistic Theory of Metaphor // Foundation of language. – Vol. V. – 1969. – № 1. – p. 62–75.
10. Dagut Menachem B. Can “metaphor” be translated? // Babel. – Vol. 22. – 1976. – № 1. – p. 21–33.
11. Mary Snell-Hornby u.a. Handbuch Translation. / Mary Snell-Hornby u.a. – 2., verb. Aufl. – Tübingen : Stauffenburg Verlag, 1999. – 434 S.
12. Newmark P. The Translation of Metaphor // Babel. – Vol. 26. – 1976. – № 2. – P. 96–102.
13. Prunč E. Einführung in die Translationswissenschaft.-Band 1, erweiterte und verbesserte Auflage. – Graz : Institut für Translationswissenschaft, 2002. – 374 S.
14. Stolze Radegundis. Übersetzungstheorien: eine Einführung, 3 aktualisierte Aufl. – Tübingen : Narr, 2001. – 292 S.